

Verslag Kennisdag Boerenlandvogels Zuid-Holland 8 november 2018 te Stolwijk

Op 8 november 2018 organiseerde het *Kernteam boerenlandvogels Zuid-Holland* een kennisdag, mede bedoeld om bouwstenen te verzamelen voor het Actieplan Boerenlandvogels. In het kernteam hebben zitting: de provincie, BoerenNatuur Zuid-Holland, de terreinbeherende organisaties, De Groene Motor, de vrijwilligers van het Weidevogelberaad en het kennisteam ANLb Zuid-Holland.

Dit verslag bevat de belangrijkste uitkomsten van de discussie in de workshops en de afsluitende plenaire discussie. Van workshops die tweemaal plaatsvonden, zijn de discussieresultaten samengevoegd. De presentaties zelf zijn in dit verslag niet samengevat; deze zijn integraal te vinden op [deze website](#).

Workshop Boeren in Beweging

Presentaties:

- *Theo Vogelzang (WUR): aanknopingspunten uit onderzoek "Boeren in Beweging"*
- *Mark Kuiper (bureau Natuurbeleven): ervaringen in Amstelland*

Resultaten discussie

In de workshop is eerst kort gesproken over de wat verhullende, door elkaar heen gebruikte en deels overlappende begrippen kringlooplandbouw, duurzame landbouw en natuurinclusieve landbouw. Daarna spitste de discussie zich toe op de kansen van markt- en keteninitiatieven aan de hand van de nieuwe coöperatie "Amstelland natuurzuivel" die in de maak is, een initiatief van 20 boeren met winstdeling op basis van inspanningen voor natuur (puntensysteem voor natuurmaatregelen).

- Het is duidelijk dat de trend naar schaalvergroting en intensivering moet worden gekeerd, maar welke kansen heeft een bedrijfstak die voor 80% voor de export produceert? Alles wat je in Nederland aan afzet laat liggen, bijvoorbeeld door hogere prijzen, wordt door lage-kostenlanden zoals Nieuw-Zeeland overgenomen.
- Toch kunnen streekproducten zoals in Amstelland hiervoor tegenwicht bieden. Ook in de Alblasserwaard is het de bedoeling dat die verhouding wordt omgedraaid en dat 80% van de zuivel uit de regio komt. In Amstelland haalt Friesland Campina de melk op en rekent met boeren af, een deel wordt naar de nieuwe coöperatie gebracht. Daar bovenop komt dus de winst: er wordt pas verdiend vanaf 700.000 liter per jaar, het break-evenpoint voor het terugverdienen van de investeringen. Horecagroothandel en kleine winkels gaan mee, er zijn afspraken gemaakt met lokale natuurvoedingswinkels (veel in A'dam) en grote kantoorbedrijven. Maar het blijft heel spannend of dit gaat aanslaan.
- In de zuivel gaat het nu hard (FrieslandCampina komt met een Top-zuivellijn), maar de akkerbouw moet nog een inhaalslag maken. Hier is drie jaar geleden (i.s.m. collectief Hoeksche Waard) een label voor biodiversiteit opgezet, maar het stopte bij de ketenpartners. De retailers willen niet mee met een puntensysteem. De supermarkten maken mooie sier met duurzame

producten, maar er wordt niet gepraat met degenen die er inzet voor plegen.

- Er moet veel sterker worden ingezet op het 'omdenken' (bewustwording) bij de consument. De boer is ondernemer, die wil gewoon verdienen; de consument moet richting geven aan de duurzaamheid van die productie. Toch is hier wel wat in beweging. De provincie wil 80% van de consumptie uit eigen gebied halen.
- Als we ophouden met het subsidiëren van de landbouw en de maatschappelijke kosten (bodemdaling, CO₂ etc.) doorberekenen in de productprijs, komt deze beweging vanzelf op gang. Dit zou helemaal conform de economische principes zijn, maar ligt beleidsmatig en maatschappelijk lastig. Als we een 'gesloten' zuivelproductie hadden (zoals Zwitserland of Canada), zou het makkelijker te realiseren zijn.
- Daarnaast is het belangrijk dat ook de boer van de toekomst les krijgt in duurzame productie. Aan een betere integratie van milieu en natuur in het agrarisch onderwijs kunnen we zelf iets doen, onafhankelijk van de wereldmarkt.

Workshop monitoring en toepassing drones

Presentaties:

- *Aad van Paassen (LandschappenNL): mogelijkheden voor verbetering weidevogelmonitoring*
- *Bernard de Jong en Raymond de Vries (Natuur- en Vogelwerkgroep Krimpenerwaard): perspectieven van drones voor bescherming en monitoring*

Resultaten discussie monitoring

- Waarom zetten we in ZH zo in op monitoren? In andere provincies krijgt monitoring niet zoveel nadruk in de Actieplannen. Probleem: er wordt overal op andere manieren geteld. Dat moet uniform! Het actieplan moet voorstellen bevatten hoe het beter kan.
- Om nauwkeurig de reproductie (BTS) te meten, moet er eigenlijk door professionals worden geteld elke vrijwilliger telt immers anders. Maar als je in het invoerportaal een blokje toevoegt in elk BTS-telgebied waar de teller het weer, de tijd waarop hij begint/eindigt enz. kan invoeren, bereik je al veel meer uniformiteit. Je kunt ook kiezen voor een combinatie van vrijwilligers en professionals. Maar in een aantal gebieden is volstrekt onduidelijk waar de jonge vogels blijven; uit kleurringen blijkt dat ze soms heel ergens anders worden teruggevonden.
- Er moet meer aandacht en scholing komen om ook predatoren en kruidenrijkheid te kunnen invoeren (kan al, maar is niet altijd bekend).

Resultaten discussie toepassing drones

Er zijn nogal wat vragen en kritiekpunten bij de toepassing van drones, die tijdens de discussie voor een deel worden beantwoord of weerlegd:

- Kuikens lopen soms na een dag al op een ander perceel, dus gisteren met de drone gekeken kan vandaag een foute beheerbeslissing opleveren. Daar staat tegenover: dit is bij de klassieke telwijze niet anders. En je legt je beheermaatregelen als het goed is toch in een wat groter

gebied dan alleen op percelen met vogels.

- Er is dringend behoefte aan meer vrijwilligers. Tablets in het veld met dronebeelden kunnen jonge mensen aantrekken die dat leuk vinden.
- In termen van het gebied dat je op een dag bestrijkt, kan de drone voorlopig niet concurreren met de verrekijker (het aantal vliegreuen per dag is beperkt). Je doet maximaal 20 à 30 ha per uur. Maar dan heb je een ontzettende berg stippen met vraagtekens. Liever iets langzamer vliegen, krijg je meer kwaliteit.
- Er zijn al vele toepassingen en applicaties – het gaat heel snel. Hoe wordt kennis gedeeld? Alle gebruikers zitten in een platform waarop informatie wordt uitgewisseld. Ook een betere uitwisseling van gegevens en ervaringen met de TBO's (die soms ook drones gebruiken) is gewenst.
- Neemt de drone ook de kleine weidevogels zoals de graspieper waar? Ja, maar is wel lastiger. Kan niet concurreren met verrekijker, maar je verzamelt wel veel meer gegevens zodat je er uiteindelijk wetenschappelijk iets mee kunt.
- Gebruik voor bescherming en monitoring zijn twee heel verschillende dingen; je moet wel tevoren bepalen waarvoor je vliegt: als *livestream* hulpmiddel bij de bescherming of om grootschalig gestructureerd gegevens te verzamelen.
- Is de drone geen legitimatie voor een sterker accent op legselbeheer, omdat je ze immers kunt opsporen? Nee, juist niet: ook hulpmiddel voor beheer om te zorgen dat je wegblijft uit de percelen waar vogels zitten.
- Drones zijn vooral een hulpmiddel voor de beheermonitoring, maar voor bepalen BTS nog lange weg te gaan.
- Zijn er ook andere technieken mogelijk, zoals radar? Nee, wel satellietbeelden over bijv. gewasgroei die iets zeggen over de geschiktheid van de biotoop.
- Effect drone op verlaten nesten? Verstoring is niet aan de orde, daarover is al informatie beschikbaar, zij het anekdotisch; dat zou je eens goed moeten onderzoeken.
- Intensivering monitoring kost geld. De hoge investeringen in drones (incl. camera's en applicaties) en de doorontwikkeling daarvan concurreren met investeringen in verbetermaatregelen – er moet wel een goede balans blijven.

Workshop vernatting

Presentaties:

- Rudi Terlouw (bureau Bui-TeGewoon): *praktijkmogelijkheden voor vernatting*
- Tim Visser (WUR): *resultaten greppel plas-dras in Eemland*

Resultaten discussie

- Rudi benadrukt in zijn inleiding dat vernatting van zowel landbouwgrond als natuurgrond hard nodig is en dat daarin goed moet worden samengewerkt. Greppel-plasdras in jan./feb. zorgt voor groeivertraging, in mei (indrogend) voor rijke structuur met slikken en kort gewas. Grote plas-drassen zorgen bij aankomst voor veilige slaapplekken en in mei (indrogend) voor voedsel (opvetten voor vertrek).
- Er zijn wel knel- en aandachtspunten. Plas-dras vraagt – anders dan wat vaak wordt gedacht – jaarrond veel arbeid. Het waterschap is bang voor fosfaatafdrijving. Er is het risico van verruigende oeervegetatie, biotoop voor bunzing, verwilderde kat etc. Beheer is essentieel. Aanwezige pitrus tijdig maaien voor zaadzetting (begin juli) en nog eens in november. Ook bekalken en drukbegrazing met schapen in februari kunnen helpen. Het tijdstip van opzetten/aflopen is essentieel voor de voortplanting van regenwormen. Te vroeg: voeding voor kokmeeuwen – die komen vroeger dan weidevogels. Te laat: te weinig wormen. Ook het type water is van belang: max. voor 50% vullen met regenwater, rest met slootwater. Er blijkt nu veel variatie in beheer en in de mate van verruiging. Goede instructie aan beheerders is essentieel.
- Vernatting: drooglegging van 30 à 40 cm zelfs nog goed voor weidevogels. Denk niet dat je bodemdaling en CO₂-uitstoot kunt remmen bij een weidevogeldoelstelling.
- De strikte controle op centimeters plas-dras maakt boeren kopschuw. We moeten naar een veel flexibeler beheerpakketstelsel met tegelijk langere duurzaamheidsgaranties. Voor iemand die nu een contract wil sluiten, kun je drie jaar zekerheid bieden. Dat moet eigenlijk 'voortschrijdend' zes jaar of langer zijn, en liefst nog met een bonus voor de boer bij een langere contractduur. Geldt niet alleen voor plas-dras, maar bijv. ook voor kruidenrijk grasland. De provincie zou dit – los van wat Brussel bepaalt – zelf kunnen aanbieden.
- Ga op polderniveau om tafel met alle beheerders, kijk welk beheer er ligt en waar nog plas-dras nodig is. Daarbij is ook roulatie van de plasdras binnen een polder een optie. Minder effectief dan permanent, maar effectiever dan geen plasdras. De collectieven hebben dan wel wat aanvullend budget nodig om zulke polderplannen te kunnen opstellen.
- Eemland heeft ervoor gekozen om de datumgrenzen van (greppel)plasdras op te schuiven, 1 mrt – 1 juni i.p.v. 15 feb-15 mei. Werkt aan voorkant doordat er minder last is van ganzen en zwanen, en aan de achterkant omdat er rond 15 mei nog nesten/jonge vogels zijn.
- Elk plasdras-perceel zou standaard moeten zijn omringd door 'zwaar beheer' (kruidenrijk, maaidatum).
- Kijk ook naar de effecten van plasdras voor de totale biodiversiteit: kikkers, amfibieën, insecten enz. De betekenis is veel breder! In Eemland is ook gekeken naar insecten als voedsel voor kuikens (omdat dit meest urgent is), maar opdrogende plas-dras laat bijv. ook veel roofspinnen zien. Voor adulte vogels zijn wormen van belang; een grotere plasdras heeft een gradiënt waar de ouders terecht kunnen, voor kuikens ligt die vooral bij greppel plasdras.

- In Eemland is niet gekeken naar de fosfaatsuitlekking i.r.t. de waterkwaliteit. De praktijk leert dat die heel wisselend is en afhankelijk van de stand (hol, bol) van het maaiveld. In verschillende gebieden wordt geëxperimenteerd met de teelt van kroosvaren (azolla) in de sloot (in het kader van 'natte teelten'). Dat plantje neemt veel fosfaat op.
- Er is nog weinig bekend over de effecten van onderwaterdrainage op weidevogels. Ook de invloed op de kwaliteit van watervegetaties en bodemleven is onduidelijk. Er zijn wel zorgen: het idee bestaat dat het water veel mobieler wordt tussen sloot en (bemest) perceel en er daardoor meer fosfaat in de sloot belandt.

Workshop akker- en bollenvogels

Presentaties:

- *Jochem Sloothaak (St. ZeeBra): bescherming van patrijzen*
- *Jelle van Dijk (ANV Geestgrond): tellen en beschermen van bollenvogels*

Resultaten discussie

- Akkervogels verdienen meer aandacht. Het is gewenst dat de provincie niet alleen een korte workshop zoals nu organiseert, maar een aparte studiedag (of -dagdeel).
- Geadviseerd wordt om 7% areaal in te ruimen voor akkervogels. Hoe is de ideale verdeling van die 7%: geconcentreerd of verspreid? Eerste stap is door monitoring uitzoeken waar patrijzen zitten. En dan daar een biotoop van 0,3-0,5 ha maken. Wintervogelakkers hoeven daarbij niet per se verbonden te zijn. In het Partridge-project is eerst drie jaar geïnventariseerd. Daar waar vogels zitten, ga je boeren benaderen voor maatregelen. En hoe meer boeren iets doen, hoe meer er mee gaan. Kijk dus eerst waar biotoop nodig is en niet naar waar een boer interesse heeft.
- Voor de bollenvogels geldt dat deze vooral zitten op plekken waar geen ruimtelijke ontwikkelingen geweest zijn. Het is dus cruciaal om polders open en rustig te houden. Instand houden van overhoekjes en slootkanten is van belang voor foerageermogelijkheden.

Workshop Eemland

Presentaties:

- *Wilhelm Bos (collectief Eemland): aanpak van het agrarisch weidevogelbeheer in Eemland*
- *Haije Valkema (Natuurmonumenten): weidevogelbeheer bij Natuurmonumenten en relatie met agrarisch weidevogelbeheer*

Resultaten discussie

Reservaat

- NM-voorwaarde voor pacht: minstens 10% zwaar beheer op eigen land. NM werkt met vierjarige pachtovereenkomsten. Boeren kunnen begrazen en gewas oogsten.
- In voorjaar staat water 0-10 cm onder maaiveld. Gedurende het seizoen zakt dat weg. Soms ook weer bijpompen en soms actief aflaten. NM houdt pompen aan zodat doorstroming plaatsvindt

(dus niet alleen regenwater).

- Brandganzen zorgen voor problemen. Afgelopen jaar vertrokken ze pas op 22 mei. Vegetatie blijft hierdoor (te) kort.
- NM regelt de bemesting zelf (loonwerker). NM betaalt € 10,- per ton vaste mest. Daarvan gaat € 7 naar de loonwerker en € 3 naar de boer. Voordeel is dat ze precies weten wat er gebeurt. Nu is de situatie zo dat ze komende 2 à 3 jaar helemaal geen mest willen.
- In de meeste jaren een BTS van 70-80%, maar in 2018 een BTS van 55%.

Landbouwgebied

- Uitgangspunt collectief: het juiste beheer op de juiste plek. Instapeis: aanwezigheid van nesten (in verleden) en minimaal 10% zwaar beheer. Vergoeding voor nesten en mozaïekvergoeding afhankelijk van % zwaar beheer. Nestvergoeding varieert tussen € 30 en € 125 (alle soorten evenveel), bij 10-30% zwaar beheer. Mozaïekvergoeding hoger bij 3 type pakketten (plasdras, laat maaien, kruidenrijk en last minute) dan bij 2 typen. 75% deelnemers heeft plasdras, in totaal nu ruim 20 ha.
- Verschil beloningsmethode in vergoeding per bedrijf:
€ 6.000 per bedrijf (40 ha) bij 10% zwaar beheer en 2 typen pakketten;
€ 19.000 per bedrijf (40 ha) bij 30% zwaar beheer en 3 typen pakketten.
- Collectief heeft afgelopen jaren beschikking gehad over BBL-grond van de provincie om te verpachten. Daarmee stuurde collectief op meer plas-dras: je mag alleen BBL-grond pachten als je plasdras toepast op eigen grond.
- Lichte pakketten alleen/vooral zinvol als zwaar beheer in de buurt ligt.
- Dichtheid op pakketten zwaar beheer is 147 broedparen steltlopers per 100 ha.

Workshop predatie

Presentaties:

- *Wolf Teunissen (Sovon): recente inzichten rond predatie en predatiebeheer*
- *Jeroen Koorevaar (bureau E.C.O. Logisch): praktijkervaringen in Midden-Delfland*

Resultaten discussie

- De beide verhalen sluiten niet helemaal aan: moet je nu wel of niet meteen beginnen met actief predatiebeheer? Advies is om dit gelijk op te laten lopen. Van de vos ga je het niet winnen, maar je damt de predatie wel in als je nu begint met populatiebeheer. Tegelijk aan de biotoop werken, daar sowieso energie op zetten, en keuzen maken in welke soort(en) je prioriteit geeft in het beheer.
- Breder inzetten op uitrasteren van percelen? Kost veel menskracht, en is met brede sloten soms niet haalbaar. De vos kun je op zich goed buitensluiten met gaas, de kat ook. Je kunt dus prima selectief percelen uitrasteren, zoals dat met de plas-draspercelen in Eemland gebeurt.

Workshop kruidenrijk grasland

Presentaties:

- *Nick van Eekeren (Louis Bolk Instituut): mogelijkheden voor ontwikkeling van kruidenrijk grasland*
- *Martijn van Schie (Natuurmonumenten): praktijkervaringen met verschraling van weidevogelgrasland*

Resultaten discussie

- Er wordt gesteld dat inzaai van kruidenmengsels beter werkt dan doorzaai. Maar inzaai betekent scheuren van grasland, verstoring en pionierssoorten. Hoe ziet dat er na vijf jaar uit? Het loopt niet meteen vol met ridderszuring, maar het beheer vergt dan wel extra aandacht.
- Verschraling kan ook, maar op 'probleempcelen' kan dit lang duren en zul je 'intensief' moeten verschrallen: veel maaien en afvoeren en zorgen dat je probleemsoorten binnen de perken houdt. Helpt voorweiden daarbij? Ja, wel om te verschrallen, maar niet tegen probleemkruiden.
- De uitgangssituatie bepaalt hoe je verschraling het beste kunt aanpakken. Maar wat als er vogels zitten op het te verschrallen perceel? Dan is legselbeheer doelmatig.
- In het ANLb-pakket kruidenrijk grasland past geen verschralingsbeheer: je voldoet dan niet aan de voorwaarden. Bovendien heb je (dit speelt overigens ook in natuurgebieden) een imagoprobleem, omdat er subsidie wordt ontvangen voor intensief maaien. Goede communicatie is hier essentieel. En in het ANLb zou een overgangspakket moeten komen, gekoppeld aan een verschralingstermijn en aan een goede legsel- en kuikenbescherming. Ter discussie of zo'n termijn 2 of 6 jaar zou moeten zijn; dit is afhankelijk van de voedselrijkdom in de uitgangssituatie.
- Bij pitrusdominantie: helpt minder mest wel, als pitrus wordt bevorderd door een N/P-onbalans? Dat is ten dele waar, maar meer N helpt de verschraling niet; wel extra calcium door gebufferd water.

- Zijn er kruidenrijke mengsels die bedrijfsmatig interessanter zijn, zoals die met smalle weegbree? Smalle weegbree is gewoon goed voer (qua VEM en bestendig eiwit), hij benut bodemstikstof beter en remt de afbraak van organische stof, maar hij komt op veengrond nu maar weinig voor. Willen we dan een monocultuur van weegbree? Nee, in Nieuw-Zeeland werken ze met interessante mengsels met klavers etc., die werken goed. Er moet vooral goed worden onderzocht wat de effecten van zulke mengsels zijn op weidevogels en bodemleven.

Afsluitende plenaire discussie

o.l.v. Erik Buijserd

- Moet de provincie meer flexibiliteit inbouwen in het ANLb, minder regeltjes, starre data etc., kortom een minder dichtgetimmerd stelsel? Als er vertrouwen is in de beheerders, kan de provincie dan meer ruimte bieden? Een betere relatie tussen collectieven, TBO's en provincie, een solide rol voor vrijwilligers in het beheer in combinatie met een betere monitoring zouden daarvoor de garantie moeten bieden. Als het stelsel bovendien sterker op doelen wordt gericht, kan ook controle door RVO/NVWA eenvoudiger. En als we het dan toch over vernieuwing van het ANLb-stelsel hebben, is verlenging van de contractduur (naar 10 of zelfs 20 jaar) ook een langgekoesterde wens: met een grotere zekerheid kunnen bedrijven immers duurzamer keuzen maken.
- Het omgekeerde is ook mogelijk: wel regels stellen, maar grotere mogelijkheden creëren om daarvan beargumenteerd af te wijken. Achteraf verantwoording afleggen over de toegepaste afwijkingen van de regels. Benadrukt wordt dat de collectieven nu al redelijk wat flexibiliteit hebben door toepassing van de zogeheten 'fictieve rekenruimte'. Maar eleganter is natuurlijk een systeem dat vanuit vertrouwen meer speelruimte biedt. Voorwaarde daarvoor is een impuls voor een sterkere gebiedscoördinatie.
- Moet de provincie veel geld steken in technische innovatie van de monitoring of juist in inrichting en beheer? Dit is een interessant beleidsdilemma. De zaal heeft geen uitgesproken standpunt, maar bepleit vooral een goede balans tussen beide.
- De perspectieven van alternatieve pakketten voor kruidenrijk grasland (bijv. op basis van smalle weegbree), effectief voor weidevogels en bedrijfsmatig interessant(er), moeten met voorrang worden onderzocht. In enkele gebieden (Midden-Delfland, Krimpenerwaard) zijn al wat van deze mengsels ingezaaid.
- Wat kan de provincie doen aan bevordering keteninitiatieven en consumentengedrag als prikkels voor omschakeling naar 'natuurinclusief' boeren? De provincie is er al wel mee bezig (o.a. voedselagenda), maar het beleid is nog niet zo bekend.